

УДК 338.1

Цемашко Ю.С.

аспірант кафедри економіки підприємства
Київського національного економічного університету
імені Вадима ГетьманаОСОБЛИВОСТІ ДОМІНУЮЧИХ
ПОСТІНДУСТРІАЛЬНИХ УМОВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

FEATURES OF DOMINANT POSTINDUSTRIAL ECONOMIC CONDITIONS

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено особливості постіндустріального періоду, його становлення, основні характеристики та засади. Узагальнено авторські позиції стосовно трансформації суспільства. Виокремлено основні напрями розвитку сучасної економіки. Визначено ключові аспекти постіндустріального суспільства.

Ключові слова: постіндустріальні умови, інформаційне суспільство, економіка знань, нова економіка, людський капітал.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы особенности постиндустриального периода, его становление, основные характеристики и принципы. Обобщены авторские позиции по трансформации общества. Выделены основные направления развития современной экономики. Определены ключевые аспекты постиндустриального общества.

Ключевые слова: постиндустриальные условия, информационное общество, экономика знаний, новая экономика, человеческий капитал.

ANNOTATION

Investigated the features of the post-industrial period. The features of its formation, main characteristics and principles. Overview copyrights position on the transformation of society. Singled out the main lines of a modern economy. The key aspects of post-industrial society.

Keywords: post-industrial conditions, the information society, economy of knowledge, the new economy, human capital.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку світової та вітчизняної економіки передбачає панування суспільства, заснованого на знаннях, де рівень соціального й економічного розвитку країни визначається наукомісткими технологіями, інноваційною спрямованістю і рівнем інтелектуального розвитку. Розвинені країни світу продовжують активно розбудовувати економіку інтелектуально-інноваційного типу, інформаційну економіку та інформаційне суспільство, основою якого є новий технологічний спосіб виробництва, що ґрунтується на автоматизації, інформатизації праці та інтелектуальних ресурсах. Отже, країни, що не впроваджують зміни або роблять це не досить результативно, можуть перетворитися на аутсайдерів глобальної економіки. Україні сьогодні необхідно рухатися шляхом інноваційного розвитку з урахуванням тих викликів та змін, що диктують світове суспільство та економіка, тому вивчення сучасних реалій та майбутніх тенденцій того суспільства, в якому господарюють підприємства, є необхідним постійним процесом, що забезпечить їх успішність та успішність країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Постіндустріальне суспільство досліджується науковцями вже достатньо вагомих проміжок часу, проте постійні глобалізаційні та інтеграційні зміни потребують подальшого вивчення цього питання. Значна кількість зарубіжних та вітчизняних науковців присвячувала свої роботи дослідженню цієї теми, серед яких: Д. Белл, Д. Рісмен, Дж. Гелбрейт, Й.А. Шумпетер, А. Пенті, В.Л. Іноземцев, Н.П. Лук'янчикова, О.П. Дзьобань, В.А. Кузнєцов, І.Н. Махоніна, О.Н. Бочарова та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на вагомий внесок науковців у вивчення особливостей постіндустріального періоду, питання сучасних умов та тенденцій потребує постійного дослідження, адже світ змінюється надзвичайно динамічно, змінюється і середовище, в якому функціонують підприємства. А для успішної діяльності їм необхідно вчасно пристосовуватися до навколишніх змін.

Мета статті полягає у дослідженні та виокремленні основних характерних особливостей постіндустріального періоду, тенденцій та напрямів розвитку сучасних умов господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, історією цивілізації визначено три етапи розвитку суспільства: доіндустріальний (до XVIII ст.), індустріальний (XVIII ст. – перша половина XX ст.) та постіндустріальний (із другої половини XX ст.) [11]. Кожному етапу розвитку людського суспільства відповідають економічна система та характер економічних відносин, а саме:

– натуральне господарство. Головна сфера економіки – сільське господарство, головний ресурс – земля, пануюча соціальна група – землевласники. Характерні для доіндустріального суспільства риси: людина органічно пов'язана з природою; відсутність суспільного розподілу праці; обмежене спілкування; все виробляється і все споживається; господарські суб'єкти у вигляді мануфактури; повна особиста залежність; розподіл, обмін, отримання матеріальних благ набувають форми міжособистих відносин, що закріплюються традиціями;

– промисловий. Йому відповідає індустріальний стан розвитку економічних систем. Голо-

вна сфера економіки – промисловість; головний ресурс – капітал; головна соціальна група – господарі і власники інформації. Характерні для індустріального суспільства риси: ручна праця замінена машинами; мануфактури реконструювалися у фабрики; індустріальна праця замінила аграрну; натуральне господарство переорієнтувалося в товарне господарство; особиста незалежність людини;

– постіндустріальне суспільство. Суспільство знань, інновацій та інформації, засноване на послугах, людському досвіді, вміннях та компетенціях [11].

Сьогодні важко точно визначити, ким було введено термін «постіндустріальне суспільство». Одні джерела вказують на те, що вперше він був використаний у науковому обігу в 1958 р. американським соціологом і юристом Д. Рісменом [16, с. 363–385]. У 1960-ті роки це поняття почало поширюватися, а до початку 1970-х років постіндустріальна проблематика стала однією з провідних у західній соціології і політології [6]. Проте відомий російський науковець В. Іноземцев вважає, що «розуміння Д. Рісменом нового суспільства як «суспільства дозвілля» (leisure society) не дає змоги визнати його справжнім автором терміну «постіндустріалізм» [5].

Інші ж дослідники зазначають, що вперше поняття «постіндустріалізм» використано в роботі індійського науковця А. Кумарасвами, який на початку ХХ ст. досліджував проблеми доіндустріального розвитку азійських країн [14]. А. Пенті продовжує використання цього терміну і вводить у науковий обіг поняття «постіндустріальна держава» [15], «постіндустріалізм» [17].

На окрему увагу заслуговує відома праця Д. Белла «Прийдешнє постіндустріальне суспільство», де він дав загальну характеристику суспільства, що приходить: «Постіндустріальне суспільство засноване на послугах, тому воно є гра між людьми. Головне значення мають уже не мускульна сила і не енергія, а інформація. Основною діючою особою стає професіонал, тому що його досвід і знання дозволяють йому відповідати всім вимогам, що вимагає постіндустріальне суспільство. Якщо індустріальне суспільство визначається через кількість товарів, що позначає рівень життя, то постіндустріальне суспільство визначається якістю життя, вимірюється послугами – охороною здоров'я, відпочинком і культурою» [2]. Д. Белл стверджував, що завдяки масовому перетворенню машинної технології на інтелектуальну відбуваються зміни і в американській політичній системі. Із цими процесами пов'язані й тенденції перетворення економічної системи на постіндустріальне суспільство, де центр тяжіння переміщується у сферу послуг, а джерела розвитку зосереджуються переважно в університетах і науково-дослідних установах, а не в колишніх індустріальних корпораціях [2]. У міжнарод-

ному плані прогнозувалася актуалізація таких проблем, як подолання розриву між багатими і бідними країнами, інтенсифікація комунікацій, що сприяють оновленню традиційних поглядів і уявлень [6].

Отже, прийдешнє суспільство в загальному розумінні визначене інформацією, знаннями, інтелектуалізацією праці, її комп'ютеризацією, людськими вміннями, здібностями, компетенціями, зростанням сектору послуг та ін. Проаналізуємо роботи з даної проблематики, щоб краще зрозуміти умови, тенденції, особливості та характерні риси того суспільства, в якому, власне, здійснюється господарська діяльність підприємств.

В.А. Кузнецов визначає постіндустріальне суспільство як суспільство, в економіці якого в результаті науково-технічної революції й істотного зростання доходів населення пріоритет перейшов від переважного виробництва товарів до виробництва послуг. Домінуючими виробничими ресурсами, на думку автора, є інформація і знання. Наукові розробки стають головною рушійною силою економіки. Найбільш цінними якостями працівника є рівень освіти, професіоналізм, здатність до навчання і креативність [8, с. 24]. Учений також окреслив характерні риси економіки постіндустріального суспільства [8, с. 25]:

1) новий фактор конкуренції – час, оскільки від швидкості отримання інформації безпосередньо залежить конкурентна перевага;

2) прискорився процес формування транснаціональних корпорацій, що є передвісником глобалізації економіки;

3) ще яскравіше проявилися негативні риси індустріальної економіки, зокрема її руйнівний вплив на природу;

4) до системоутворюючих факторів, які вивчалися політичною економією раніше (капітал, праця, земля), додався такий, як інформація;

5) початок кардинальної зміни ролі і місця людського фактору у виробництві. Автоматизація промисловості різко скоротила обсяг фізичної праці і забезпечила відхід людини від безпосереднього виробництва у сферу управління ним;

6) почався процес трансформації ролі власності у засоби виробництва. Індивідуальна власність на засоби виробництва стала втрачати своє значення. Їй на зміну прийшли асоційовані форми власності (акціонерні, корпоративні, партнерські, змішані);

7) основним джерелом капіталу стають права власності на нематеріальні активи, у тому числі закордонні. Ці права можуть бути виражені у вигляді ліцензій, патентів, корпоративних або боргових цінних паперів;

8) інтелектуалізація праці зажадала трансформації громадської організації виробництва до пріоритету особистості працівника; примусова праця епохи класичного капіталізму стала економічно не вигідною;

9) почався процес трансформації структури економіки за рахунок зміни обсягів сфери виробництва і сфери послуг, інформації та інтелектуальної праці;

10) у системі «виробництво – споживання» відбулося зміщення пріоритетів на користь споживання за рахунок інноваційних технологій.

Н.П. Лук'янчикова виділяє такі основні характерні ознаки постіндустріального суспільства, як [9]:

1) інтегральний спосіб виробництва, якому властиві орієнтація ініціативи та інноваційної активності приватних підприємців на забезпечення гідного життя населення, здійснення державою стратегічної інноваційної функції, соціальна орієнтація регульованої ринкової економіки, високий рівень розвитку громадського сектора економіки;

2) багатоукладна економіка, в умовах якої кожний економічний уклад займає свою соціально-економічну нішу: великий бізнес здійснює технологічні прориви і впливає на структуру виробництва в галузях із високим рівнем концентрації виробництва; середній і малий бізнес відкриває простір для підприємницької ініціативи та високої інноваційної активності і забезпечує зайнятість на ринку праці; державний сектор зосереджується в стратегічно важливих галузях; натуральний уклад, представлений домашнім господарством, виконує найважливіші функції у відтворенні і функціонуванні людини;

3) глобальна економіка, яка представляє собою сферу взаємовідносин між незалежними національними економіками, дає змогу створювати нові центри прийняття стратегічних рішень (транснаціональні компанії, міжнародні фінансові центри, організації та об'єднання);

4) циклічна економіка, суть якої полягає в тому, що економічна динаміка буде більш синхронною за зміни середньострокових циклів кожне десятиліття та за зміни циклів Кондратьєва [7] кожні півстоліття, однак кризові потрясіння не будуть руйнівними і тривалими через використання ефективних методів антикризового регулювання;

5) модель соціального партнерства держави і підприємців, влади та бізнесу в розвитку властивих їм економічних функцій. У рамках цієї моделі підприємницький сектор здійснює виробництво та його інноваційне оновлення, підвищує рівень конкурентоспроможності виробництва і доходів держави і т. д.; держава реалізує довгострокову і середньострокову стратегії соціально-економічного, інноваційно-технологічного та екологічного розвитку, підтримує базисні інновації, формує сприятливий інноваційно-інвестиційний клімат, створює передумови для ефективного і пропорційного розвитку суспільного сектора економіки, забезпечує зовнішні умови розвитку національної економіки.

На думку О.М. Бочарової, у постіндустріальному суспільстві економічні відносини багато

в чому визначаються здібностями виробляти і використовувати нові знання. Звідси – величезна увага до виробництва знань (науки) і носіїв цих знань (високоосвіченої, творчої і фізично здорової робочої сили). Для сучасного світу характерне швидке збільшення частки третинного сектора (сфери послуг) в економіці. Причому швидке зростання цього сектора відбувається передусім за рахунок науки і наукового обслуговування, освіти, культури і мистецтва, охорони здоров'я і фізичної культури, житлово-комунального господарства і побутового обслуговування, соціального забезпечення, індустрії відпочинку [3].

Є.А. Шутаєва звертає увагу на те, що інтелектуалізація людського капіталу призвела до появи абсолютно нових форм соціально-трудоких відносин між найманим працівником і підприємцем. Автор говорить про те, що розширення і поглиблення ринкових відносин в умовах глобалізації світової економіки спонукає бізнес бути соціально відповідальним. Глобалізація ринків, збільшення кількості підприємств на них і посилення конкуренції зумовили постійне зростання трансакційних витрат, мінімувати які можливо на основі створення формальних інститутів узгодження інтересів між усіма основними учасниками ринкових відносин: бізнесом, державою, суспільством. У цих умовах бізнес змушений брати на себе відповідальність за багато напрямів розвитку суспільства, що безпосередньо ніяк не пов'язані з його господарською діяльністю [13, с. 191].

Трансформація сучасного суспільства супроводжується прискореним розвитком та якісним перетворенням людських ресурсів, інтелектуалізацією та інформатизацією праці, заміною пріоритету матеріальних і фінансових ресурсів пріоритетом інформації і часу. Економічна наука відображає ці глобальні зміни, у ній актуалізуються напрями, пов'язані з гуманізацією праці, використанням технологій соціально-психологічного впливу на поведінку суб'єктів в економічній системі [4, с. 215].

Науковці по-різному інтерпретують сучасні умови господарювання, називаючи їх «постіндустріальним суспільством», «інформаційним суспільством», «ною економікою», «економікою знань» та ін. Проте, на нашу думку, більш значущим є саме визначення автором основних положень та особливостей періоду, тому ми не бачимо принципової різниці в назві та розглядаємо різні концепції науковців стосовно цього питання.

Так, І.М. Махоніна розуміє постіндустріальне суспільство як «нову економіку», критерієм визначення якого є ступінь впливу фактору знань на продуктивність праці та економічне зростання. Автор виділяє такі основні відмінні риси «нової економіки» [10, с. 341–342]:

- знання як виробничий фактор та головний ресурс;
- перехід на нові технології;

– дематеріалізація створюваного продукту;
 – зміна характеру та структури праці від виконавчо-репродуктивного до інтелектуального та інноваційного, що призводить до трансформації звичного образу працівника;
 – глобальні масштаби «нової економіки», що ведуть до ліквідації географічних та національних кордонів економічного простору.

Професор Є.В. Авдокушин зазначає: «Нова економіка» – це не просто помітна тенденція чи явище, а нова епоха у розвитку глобалізаційної світової економіки, матеріальна основа постіндустріального інформаційного суспільства» [1, с. 223]. Науковець підкреслює, що розглядати «нову економіку» тільки під призмою інформаційно-комунікаційного складника не є вірним, адже в її основі лежать й інші технології, такі як біотехнології, нанотехнології, технології збереження ресурсів, створення нових матеріалів, екотехнології та ін. Важливу роль у системі такої економіки, на думку автора, відіграє фінансовий фактор [1, с. 224].

Ю.А. Чистобаєва також говорить про те, що сучасний тип постіндустріального суспільства характеризується переходом до нового рівня суспільного розвитку, основним фактором якого є інновації, втілені в матеріальних і людських капітальних ресурсах [12, с. 193]. Автор додає, що в сучасному суспільстві людина являє собою не тільки вирішальний фактор економіки, але й найважливіше джерело інновацій, двигун розвитку і саморозвитку в соціально-економічних системах суспільства. Саме тому особливе місце серед соціально-економічних регуляторів соціального благополуччя населення займає інвестування в людський капітал.

Висновки. Ефективність функціонування підприємств вимагає від них швидкої адаптації до змін та нових викликів економіки. Резюмуючи дослідження постіндустріального періоду, можна сказати, що це епоха знань, інформації, технологій та людини в центрі моделі. Сьогодні цінними є не лише ресурси, а те, як людина за допомогою своїх знань і вмінь може їх застосувати, щоб досягти максимально ефективного результату.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Авдокушин Е.Ф. Новая экономика / Е.Ф. Авдокушин // Современные наукоемкие технологии. – 2010. – № 10. – С. 223–225.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – М. : Academia, 1999. – С. 171.
3. Бочарова О.Н. Сущность построения постиндустриальной экономики / О.Н. Бочарова // Вестник ТГУ. – 2008. – № 8.
4. Доронина М.С. Социализация экономики и трудового потенциала производственной организации / М.С. Доронина, С.Н. Голубев // Бизнес Информ. – 2013. – № 6. – С. 214–220 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_6_37.
5. Иноземцев В.Л. К теории постэкономической общественной формации / В.Л. Иноземцев. – М. : Таурис, 1995. – 330 с.
6. Кальницький Е.А. Концепція постіндустріального суспільства Д. Белла як підґрунтя формування концепцій інформаційного суспільства / Е.А. Кальницький // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія». – 2013. – № 5. – С. 137–142 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_2013_5_18.
7. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения / Н.Д. Кондратьев. – М. : Экономика, 2002.
8. Кузнецов В.А. Новая экономика и постиндустриальное общество: сопоставление понятий / В.А. Кузнецов // Вестник ЧелГУ. – 2009. – № 2. – С. 22–27.
9. Лукьянчикова Н.П. Постиндустриальная экономика экономика инноваций / Н.П. Лукьянчикова // Известия ИГЭА. – 2005. – № 1. – С. 4–8.
10. Махонина И.Н. Сущность и структура постиндустриальной экономики / И.Н. Махонина // Вестн. Тамб. ун-та. Серия «Гуманитарные науки». – 2007. Вып. 12(59)
11. Уткіна Г.А. Інноваційний тип розвитку як новий економічний уклад / Г.А. Уткіна // Вісник Криворізького економічного інституту КНУ. – 2013. – № 2. – С. 50–52 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkei_2013_2_11.
12. Чистобаєва Ю.А. Основные критерии социализации экономики. Гуманизация экономического роста / Ю.А. Чистобаєва // Социально-экономические явления и процессы. – 2011. – № 7. – С. 192–196.
13. Шутаева Е.А. Социализация экономики как одна из ключевых составляющих мировой экономической трансформации / Е.А. Шутаева // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Экономика и управление. – 2014. – Т. 27(66). – № 1. – С. 186–194 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_econ_2014_27\(66\)_1_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_econ_2014_27(66)_1_22).
14. Coomaraswamy A. (ed.) Essays in Post-Industrialism: A Symposium of Prophecy Concerning the Future of Society. – L., 1914.
15. Penty A. Old Worlds for New: A Study of Post-Industrial State / A. Penty. – L., 1917.
16. Riesman D. Leisure and Work in Post-Industrial Society / D. Riesman // Mass Leisure / eds. E. Larrabee, R. Meyer-son. – Glencoe (111), 1958. – P. 363–385.
17. Penty A. Post-Industrialism / A. Penty. – L., 1922.